

Беседа проф. др Зузане Хуртајове, ПхД.

Byzantská misia Konštantína-Cyrila a Metoda a jej kultúrny význam v kontexte slovenskej, slovanskej a európskej literárnej kultúry a vzdelanosti
(Prezentácia knihy Proglas, Bratislava, Perfekt 2004.)

Vážené dámy a páni, milé kolegyne, kolegovia a študenti, milí priatelia, Hned' úvodom mi dovoľte, aby som sa poďakovala Knižnici Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade, Katedre slavistiky, Katedre srbského jazyka i Katedre slovenského jazyka a literatúry za možnosť aktívne sa zúčastniť na tomto spomienkovom podujatí z príležitosti osláv Dňa sv. Cyrila a Metoda.

Poštovane dame i gospodo, drage koleginice, kolege, studenti i dragi prijatelji, Na početku mi dozwolite da se zahvalim Biblioteci Filozofskog fakulteta, Katedri za ruski jezik i književnost, Katedri za srpski jezik i lingvistiku i Katedri za slovački jezik i književnost, što su mi pružili mogućnost da učestvujem na izložbi povodom obeležavanja svečanosti Dana svetog Ćirila i Metodija.

Dozwolite, molim, nekoliko reči na slovačkom.

Na Slovensku si každoročne pripomíname sviatok sv. Cyrila a Metoda – s určitou pravidelnosťou od roku 1863. V tomto roku bola totiž na Slovensku založená Matica slovenská a zásluhou jej zakladateľa a zároveň prvého predsedu biskupa Štefana Moysesu sa v tomto miléniovom roku konali aj veľkolepé oslavy 1000. výročia príchodu solúnskych bratov na územie veľkomoravského kniežatstva. Kultúrny a civilizačný význam tejto byzantskej misie však v celosvetovom meradle ocenil až pápež Lev XIII., ktorý vo svojej encyklike z roku 1880 vyzdvihol význam a zásluhy slovanských apoštolov a nariadil svätiť ich sviatok 5. júla. Presne o sto rokov neskôr Ján Pavol II. (1980), prvý pápež slovanského pôvodu, vyhlásil sv. Cyrila a Metoda za spolupatronov Európy. Vysoko ocenil ich dielo, ktoré zohralo mimoriadne dôležitú úlohu pre duchovné formovanie európskeho kontinentu nielen v minulosti, ale poukázal na vysokú hodnotu ich duchovného a kultúrneho odkazu aj pre nasledujúce generácie.

Sviatok, ktorý si dnes spoločne pripomíname, nie je len sviatkom srbským, slovenským a všeslovanským, ale dnes aj sviatkom európskym, ba možno povedať celosvetovým (na americkom kontinente existuje napr. Kongregácia sestier sv. Cyrila a Metoda, jediná ženská kongregácia zasvätená solúnskym bratom, ktorú založil kňaz zo Slovenska).

Z dejín je všeobecne známe, že „moravskí Slovania“ prijali kresťanstvo na rozhraní 8. a 9. storočia, pretože v tomto stredoeurópskom regióne vyvíjali v tých časoch kristianizačnú činnosť talianske a najmä nemecké misie, šíriace kresťanstvo v latinčine (latiníci). Moravské knieža Rastislav si z určitých štátnopolitických dôvodov uvedomoval (najmä vo vzťahu k mocenským záujmom Východofranskej ríše), že je potrebné, aby sa medzi jeho slovansky hovoriacim obyvateľstvom upevňovalo kresťanstvo nie v latinskom, ale v zrozumiteľnom domácom jazyku.

Preto požiadal byzantského cisára Michala III., aby poslal na Veľkú Moravu misionárov ovládajúcich slovanskú reč, ktorí by upevňovali a organizovali kresťanstvo v jeho kniežatstve v jazyku zrozumiteľnom pre tamojšie slovanské obyvateľstvo. Byzantský cisár mu vyhovel a v r. 863 prichádza na územie Veľkej Moravy misia na toto poslanie veľmi dobre pripravených a mimoriadne vzdelaných solúnskych bratov Konštantína a Metoda spolu so spolupracovníkmi Sávom, Angelárom, Naumom, Klimentom a i. Oboch bratov, ovládajúcich slovanský jazyk (macedónske nárečie z okolia Solúna), nevybral cisár náhodne. Vybral ich pre túto zodpovednú a náročnú misiu ako skúsených, teologicky a aj v iných vedách vzdelaných a jazykovo erudovaných misionárov, ktorí sa už predtým v službách Byzantského cisárstva a východného kresťanstva niekoľkokrát úspešne osvedčili v diplomatických misiách aj medzi inými národmi, najmä pohanskými.

Je známe, že Solúnska misia po príchode na územie Veľkej Moravy nachádza tamojšie kresťanstvo na nižšej kultúrno-historickej úrovni - skôr v jeho rudimentárnej podobe, bohato premiešanej pohanskými predstavami a zvyklosťami. Preto misia na čele s Konštantínom a Metodom si vo svojej činnosti kládla za cieľ zdokonaľiť tamojšie kresťanstvo, povýšiť ho na vyšší stupeň, a to nielen vytváraním jeho dobre organizovanej štruktúry a správy, ale aj tým, že vedome vnášala do jeho systému zásady nového, vyššieho typu ľudskej morálky - nielen individuálnej (princíp pomoci a lásky k blížnemu), ale i spoločenskej (princíp solidarity s chudobnými, trpiacimi, ponížovanými), čím sa, prirodzene, zjemňovali drsnejšie životné formy už existujúceho kresťanského, resp. kresťansko-pohanského spoločenstva. Význam solúnskych bratov Cyrila a Metoda však nespočíva len v ich premyslenom organizovaní cirkvi na pôde moravského kniežatstva, ktoré neskôr vyústilo do pápežom uznaného biskupstva a neskôr arcibiskupstva. V tomto mladom a perspektívnom štátnom útvarе zavádzali totiž nielen cirkevný, ale aj civilný právny poriadok podľa byzantského vzoru, ktorý, pravda, upravili a doplnili o niektoré prvky západoeurópskeho rímskeho ale aj cirkevného práva používaného rímskou kúriou. Za absolútny kultúrno-spoločenský a jazykový význam ich misie sa však považuje Konštantínovo geniálne zostavenie prvého slovanského písma – hlaholiky (fonologicky vystihujúceho špecifiká slovanského jazyka), oficiálne uznanie staroslovienčiny pápežom ako 4. liturgického jazyka (popri latinčine, gréčtine a hebrejčine), preklady bohoslužobných kníh a iných textov v spolupráci s bratom Metodom (prekladová literatúra) a nakoniec - vytvorenie pôvodnej staroslovienskej literatúry písanej hlaholikou. Týmito aktivitami Cyril, jeho brat Metod, ale aj ostatní členovia Byzantskej misie konštituovali (tvorili a vytvorili) prvú literárnu podobu jazyka Slovanov – kultúrnu staroslovienčinu. Význam misie spočíva teda aj v tom, že položila pevné základy spoločnej literárnej kultúre všetkých slovanských národov. (Veď zaiste nie je náhoda, že dnešné antológie literárnych textov u slovanských národov začínajú hneď vo svojich prvých kapitolách staroslovienskou literatúrou – Proglasom a následne Životopismi Konštantína-Cyrila a Metoda.) Staroslovienska kultúra na Veľkej Morave trvala krátko, necelé štvrtstoročie (863 - 885), a po Metodovej smrti (885) nastáva doslova kultúrna katastrofa. Franský klérus na čele s nemeckým biskupom Wichingom za tichého súhlasu kráľa Svätopluka, ktorý bol v tom čase jedným z vážnych aspirantov na stolec rímskonemeckého cisára, vyháňa potupne a násilne Metodových žiakov z veľkomoravského územia, ničí ich spoločné dielo - veľkomoravské učilište, ktoré misia roky budovala, vykazuje staroslovienskú liturgiu i jej kňazov z chrámov a opäť zavádza latinčinu ako výlučný liturgický a administratívno-právny jazyk. Vyše dvesto Metodových žiakov opúšťa Veľkú Moravu, časť sa usadzuje v Česku v Sázavskom kláštore, časť kňazov i mníchov sa na pltiach plaví po Dunaji a usadzuje sa na

Balkáne - v Bulharsku, Macedónsku, Srbsku i Chorvátsku, kde zakladajú kláštory a kultúrne centrá. Tu pokračujú v rozvíjaní hodnôt staroslovienskej vzdelanosti i literárnej kultúry, pričom sa písmo v týchto centrách transformuje na prelome 9. – 10. storočia do cyriliky, a neskôr v 11. storočí pokračuje a rozvíja sa táto jedinečná kultúra v Kyjevskej Rusi. Napriek veľkomoravskej kultúrnej katastrofe kontinuita staroslovienského písomníctva a vzdelanosti sa v rámci slovanského sveta nezastavuje, ale pokračuje a rozvíja sa ďalej, vyúsťujúc do postupne sa formujúcich, etnicky rôznorodých slovanských literatúr.

Napriek tomu, že sa Veľká Morava ako štátny útvar v 10. storočí stráca z mapy Európy, a moravskí (panónski) Slovania sa postupne včleňujú do novovznikajúceho uhorského štátu, kultúrne a politicky orientovaného na západoeurópsku latinskú kultúru, ani v týchto časoch latinského stredoveku cyrilometodská tradícia nezaniká. Dôkazom toho sú v staršej slovenskej literatúre zachované a len v posledných desaťročiach objavené náboženské texty, hoci písané v latinskom jazyku, predsa však potvrdzujúce úctu a spomienku na slovanských apoštolov (14. – 15. stor.: latinské omšové knihy, kalendária, antifonáre, breviáre a pod.). Počnúc 16., ale najmä 17. storočím (teda s nastupujúcou renesanciou a neskôr barokom) sa v súvislosti so silnejúcimi trendmi formovania novodobého slovenského národa čím ďalej tým väčší objavujú v slovenskej literárnej kultúre rôzne písomnosti i pamiatky, poukazujúce na slovanské, presnejšie slovienske korene slovenského etnika, pričom vyzdvihujú nielen evanjelizačnú, ale aj kultúrnotvornú podstatu misie solúnskych bratov. Cyrilometodská tradícia sa teda napriek mimoriadne nepriaznivým okolnostiam v slovenských dejinách nielenže uchovala, ale sa v nasledujúcich storočiach ešte väčšími upevňovala a rozvíjala. Anton Baník, dlhoročný vedecký pracovník Matice slovenskej a jej archivár, minucióznym vedeckým výskumom dokázal, že všetky generácie Slovákov už vyše 11 storočí vnútorne spájajú postavy staroslovienskych učiteľov sv. Cyrila a Metoda – počnúc stredovekom a v nasledujúcich storočiach pokračujúc (bez ohľadu na konfesijný pôvod) cez Benedikta Szöllösiho, Jozefa Sinapia-Horčičku, Daniela Krmana, Jána Baltazára Magina, Samuela Timona, Antona Bernoláka, Jána Hollého, Štefana Moysesu, Frant. Sasinku až po P. O. Hviezdoslava a ďalších. Najmä v 18. a 19. storočí zohrala cyrilometodská tradícia významnú úlohu ako jeden zo základných a najdôležitejších obranno-argumentačných pilierov v boji slovenských vzdelancov (lingvistov, spisovateľov, cirkevných i politických pracovníkov) za uznanie národnej svojbytnosti slovenského národa.

Z príležitosti spomienkového sviatku na Cyrila a Metoda využívam s Vaším dovoľením túto príležitosť a dovoľím si Vám predstaviť knižnú publikáciu, ktorá je svojím obsahom i svojím grafickým a výtvarným spracovaním nielen reprezentatívna, ale, nazdávam sa, aj unikátna. Ide o dar Ministerstva školstva SR Knižnici Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade. Som presvedčená, že kniha poteší a aj poučí všetkých (odborných i laických) záujemcov, ktorí si ju prelistujú a prečítajú.

Ide o publikáciu, ktorá nesie jednoduchý názov Proglas. Proglas – básnický predhovor k prekladu Evanjelia, najdôležitejšej časti Sv. Písma, začínajúci veršom: „Evanjeliu svätému som predslovom...” – predstavuje 1. slovanskú báseň, básnickú poému, nadšenú oslavu prekladu Sv. Písma do staroslovienciny, ktorej autorstvo sa dnes už jednoznačne pripisuje Konštantínovi-Cyrilovi (863 – 867). Báseň je dokladom, že Konštantín patril v 9. storočí nielen medzi najvzdelanejších Európanov, ale aj medzi najnadanejších básnikov, ktorý brilantne dokázal spojiť vo svojich veršoch teologickú a svetskú múdrosť, akcentujúc myšlienku, že človek sa

môže priblížiť k Bohu len cez vzdelanie. Cez „Slovo“, tzn. cez Písmo Sväté spozná Boha, pretože Boh mu zošle svoje Slovo v podobe Sv. kníh (symbolicky ide o písmená, vzdelanosť, ale zároveň aj o kresťanské učenie). – „Lebo“, ako ďalej Konštantín píše, „bez kníh sú nahé všetky národy,/ bo nemôžu sa boriť v boji bez zbroje/ ... zbroj teraz prijímate národy, / kovanú krásne v knihách Hospodinových, /... Lebo kto totiž prijme tieto písmená, / tomu sám Kristus svoju múdrosť vyjaví/ a vaše duše písmenami posilní.“ Okrem tejto pozoruhodnej metaforicky mnohoznačnej myšlienky, kde kresťanstvo ako „Boží pokrm“ chápe nerozlučne s prirodzenou (vnútornou) potrebou človeka po neustálom zdokonaľovaní, rezonuje aj ďalšia, na tie časy nezvyčajne pokroková myšlienka. Konštantín sa totiž prejavil aj ako demokraticky zmýšľajúci učenec, ktorý je presvedčený, že vzdelanie podobne ako kresťanské učenie je určené všetkým ľuďom bez rozdielu na ich spoločenskú, rasovú, etnickú, či rodovú príslušnosť. Vzdelávať (zdokonaľovať) sa majú cez Bibliu, pretože tam je múdrosť sveta. Veď aj on, ako sa píše v Živote Konštantína, sa už ako mládenec rozhodol, že zasväťí svoj život Múdrosti – Sofii, tzn. štúdiu, neustálemu vzdelávaniu. Ako víťaz vychádza aj zo známej dišputy s trojjazyčníkmi v Benátkach, kde presvedčil svojich protivníkov, kňazov latiníkov, že národy majú právo poznať Slovo Božie v zrozumiteľnom jazyku, argumentujúc svojimi známymi metaforami, že „slnko svieti a dážď prší na všetkých ľuďoch rovnako... a nahé sú všetky národy bez písmen... bez zbroje.“ Teda „slabé, nemohúce“ sú podľa neho všetky národy, ktoré nemajú preložené Písmo do svojho písma a jazyka, preto v písme a vzdelaní videl najväčšiu duchovnú „zbraň“ človeka, národa i celého ľudstva. Toto je vskutku geniálna myšlienka, ktorou Cyril predbehol vtedajšiu úroveň myslenia o niekoľko storočí dopredu.

Vďaka slovenskému Vydavateľstvu Perfekt sa nám dostáva do rúk reprezentatívne vydanie tohto jedného z najkrajších klenotov svetovej spisby – Konštantínovej veľbásne Proglas. Viliam Turčány, ktorý ju podľa staršieho doslovného prekladu prof. E. Paulínyho prebásnil do modernej slovenčiny, ju považuje za „súmerateľnú s najdokonalejšími básnickými skladbami sveta.“ Podstata tejto reprezentatívnej a zároveň /dovolím si tvrdiť/ unikátnej edície spočíva však v tom, že paralelne so slovenským prekladom sa na každej strane knihy po prvýkrát v histórii predkladá čitateľovi prepis Proglasu od výtvarníčky Johany Ambrušovej, ktorá ho podľa cyrilskej predlohy výtvarne rekonštruovala do pôvodnej podoby – do hlaholiky. Vzhľadom na to, že sa nezachoval autograf tohto pôvodne hlaholského rukopisu, umelkyňa sa podujala na zásluhnú prácu – za odbornej asistencie popredného slovenského slavistu prof. Š. Ondruša prepísala celý cyrilský text básnickej poémy do hlaholiky a to podľa najstaršej známej cyrilskej verzie Proglasu, ktorá je srbskej redakcie (ide o najstarší rukopis z 13. storočia uložený v Chilandarskom kláštore na Svätej hore). V prezentovanej knihe okrem slovenského prekladu a hlaholského prepisu nachádzame na každej strane aj po prvýkrát jeho anglický preklad v pretlmočení Michaely Chorváthovej, ktorý zaiste otvorí tejto výnimočnej básnickej poéme dvere do sveta.

Estetickú hodnotu knihy dopĺňajú obrazy 15-ich ikon, ktoré s veľkým oduševnením vytvorila akademická maliarka Edita Ambrušová.

Publikáciu dopĺňajú vynikajúce sprievodné štúdie popredného slovenského slavistu prof. Šimona Ondruša, medievalistu Matúša Kučeru /mimochodom bývalého veľvyslanca v Chorvátsku/ a básnika-prekladateľa Viliama Turčányho, ktorý pretlmočil básnický text citlivo, s profesionálnou kompetentnosťou, uchovávajúc myšlienkové a estetické hodnoty pôvodného textu.

Napokon kvality prezentovanej knihy určite posúdite sami. Treba si len uvedomiť, že Proglas, prvá slovanská báseň, ktorá je jedným z najdokonalejších prejavov literárnej kultúry našich slovanských predkov – Slovienov, je naším spoločným kultúrnym a literárnym dedičstvom, ktoré si treba naďalej starostlivo chrániť a rozvíjať.

Prof. Dr. Zuzana Hurtaiová, PhD.